

UDK 821.163.4.09-3:398(497.16)

Stručni rad

**Aleksandar ČOGURIĆ (Podgorica)**

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

aleksandar.coguric@fcjk.me

### **LJEPOTA OD SVIJETA – ANTOLOGIJA VELIKE KULTUROLOŠKE VRIJEDNOSTI**

**Oko fenomena usmene književnosti.** Svako bavljenje usmenom književnošću možemo okvalifikovati nekim vidom onoga što nazivamo „aktivno traganje za sećanjima“, <sup>1</sup> jer „književno delo, kao izraz određene kulture, obuhvata tipične *kulturne* oblike života i izraze – kako realističke tako i fantastične – namenjene pripadnicima te *kulture* koji mogu da ih razumeju“. <sup>2</sup> Usmena književnost jeste „prošlost koja je prisutna u sadašnjosti“, <sup>3</sup> sposobna da bude oživljena a to je moguće iz razloga što se „oživljava samo ono što je živo u čoveku i vremenu sadašnjem“, <sup>4</sup> ne kao cjelovit korpus prošlosti, no kao njezin znameniti segment. Za crnogorsku usmenu književnost možemo reći da je „kulturna zaliha“ <sup>5</sup> ili „kulturološka akumulacija“ <sup>6</sup> takva da se može „aktivirati kada bude potrebno“ <sup>7</sup>. Ona nije umrtvljeni materijal, sakupljen i obezbijeđen od nestajanja, arhiviran i konzerviran. Da je to tako pokazuje knjiga *Ljepota od svijeta – antologija crnogorske usmene proze* moderni, živi i prijemčivi trag kulturnih sećanja. Knjiga je došla nakon nekoliko decenija potonjega ozbiljnoga predstavljanja crnogorske usmene proze. Iskoristila je dostignuća ranijih kulturnih predstavljanja toga dijela književne usmenosti, ali i otišla dalje slijedeći savremena naučna dostignuća. Prirodnim redom predstavila je sve tvorevine koje objedinjujemo nazivom – usmena proza – bajke, basne, priče, legende, anegdote, sitni prozni oblici. Možemo reći da je *Antologija* očekivana posljedica predanoga iščitavanja relevantnoga i imponantnoga materijala <sup>8</sup>

---

<sup>1</sup> Fernando Katroga, *Istorija, vreme i pamćenje*, CLIO, Beograd, 2011, str. 17.

<sup>2</sup> Ugo Fabijeti, Roberto Maligeti i Vićenco Mastero, *Uvod u antropologiju – od lokalnog do globalnog*, CLIO, Beograd, 2002, str. 231.

<sup>3</sup> Ratko Božović, *Leksikon kulturologije*. Agencija Matić, Beograd, 2006, str. 57.

<sup>4</sup> Ratko Božović, Isto, str. 57.

<sup>5</sup> Frenk Lečner i Džon Boli, *Kultura sveta*, CLIO, Beograd, 2006, str. 32.

<sup>6</sup> Frenk Lečner i Džon Boli, Isto, str. 32.

<sup>7</sup> Frenk Lečner i Džon Boli, Isto, str. 32.

<sup>8</sup> *Vatra samotvora* (priredio Radoje Radojević); *Vilina gora: antologija crnogorskih legendi* (priredio Radoje Radojević); *Kad je sve zborilo: crnogorske narodne basne* (priredio

(knjige, zbirke, časopisi, listovi, rukopisne zbirke) i antologičarskoga osećaja prilikom slaganja najodabranijih tekstova.

**Usmena književnost – zasluga pojedinca.** Starije antologije nijesu posvećivale zasluženu pažnju autorima, kazivačima ili zapisivačima usmene proze, ova je to na primjeren način promijenila – svakome od pomenutih dala je mjesto koje mu pripada. Najranije napomene te vrste doživljavane su usputnim i ne izričito važnim, pribilješke toga usmjerenja bile su u službi podupiranja stava o velikim zamaskama kolektivnih tvoračkih sposobnosti i dostignuća. Svojim pristupom prema toj problematici ova je knjiga učinila pomak u percepciji savremenoga čitaoca, pomogla mu u izgradnji predstava i saznanja o duhovnoj i kulturološkoj širini crnogorskoga prostora. Tome u prilog ide Velek i Vorenov stav da je „najočigledniji uzrok jednog umetničkog dela njegov tvorac, autor“.<sup>9</sup> Sastavljač antologije predstavio je pojedince<sup>10</sup> za koje se vezuje konkretna tvo-

---

Radoje Radojević); *Potopno vrijeme: crnogorske narodne priče* (priredili Radoje i Danilo Radojević); *Crnogorske anegdote: antologija* (priredio Radosav Medenica); *Biserje crnogorskih anegdota* (knj. I – 1932); *Crnogorci u pričama i anegdotama* (I i II – 1928; III, V i VI – 1929; VII, VIII i XI – 1932; X – 1931; XVI – 1936; XIX i XXII – 1939); *Crnogorsko pravosuđe i pravno shvaćanje u anegdotama* (1933); *Znameniti crnogorski i hercegovački junaci I, II, III* (1951, 1952, 1953); *Starine u Zeti* (1892); *Pleme Kući u narodnoj priči i pjesmi* (knj. I – 1967); *Primjeri čojstva i junaštva; Život i običaji plemena Kuća* (1931); *Primjeri iz života Crnogoraca: njihovog čojstva, viteštva i karaktera II* (1932); *Crnogorci* (1928); *Narodne priče Novice Šaulića* (1931, 1953); *Srpske narodne pripovijetke* (priredio Vuk Karadžić – 1853); *Srpske narodne pripovijetke* (1889); *Srpske narode pripovijetke* (1868); *Srpske narodne pripovijetke* (1870); *Srpske narodne pripovijetke, ponajviše kratke i šaljive* (knj. II – 1882); *Srpske narodne priče* (knj. I, sv. 3 – 1931); *Srpske narodne pripovijetke* (knj. I, sv. 2 – 1925 i sv. 3 – 1931); *Srpske narodne priče* (knj. I, sv. 2 i 3 – 1925 i 1931); *Srpske narodne pripovijetke* (1937); *Srpske narodne pjesme* (1953); *Vukova prepiska* (knj. VII – 1913); *Govor Pive i Drobniaka* (knjiga XVII – 1938/1939); *Basne* (1888); *Ispod Komova* (sv. 1 – 1929); *Katedrala sv. Tripuna u Kotoru* (1938); *Narodne satirično-zanimljive podrugečice* (1883); *U časovima odmora* (1912); *Život i običaji naroda srpskoga* (1957). *Cetinjski odjek* (1933); *Crnogorac* (br. 12 – 1871); *Glas Crnogorca* (br. 46 – 1880); *Književni list* (sv. 1, 2, 4, 6 – 1901); *Nova Zeta* (sveske I i IV – 1890); *Luča* (sveska II – 1896, VI – 1900, XI i XII – 1900); *Prosvjeta* (sveske I, II i VIII – 1892/1893, IV – 1893/1894, VI i VII – 1895); *Srbadija* (sv. 1 – 1876); *Zeta* (1939).

<sup>9</sup> Rene Velek, Ostin Voren, *Teorija književnosti*, Nolit, Beograd, 1985, str. 97.

<sup>10</sup> Bajke: Vuk Vrčević – dvadeset, Novica Šaulić – devet, Ilija Zlatičanin – dvije, Maksim Škrljić, Tešan Podrugović, Vuk Popović, Alija Hadžijusufović, Stevan Dučić, Đoko Dragović, Đuro Špadijer – po jedna. Basne: Vuk Vrčević – šesnaest, Novica Šaulić – šest, Stevan Dučić – pet, Tešan Podrugović i Ilija Zlatičanin – po jedna. Priče: Vuk Vrčević – osamnaest, Novica Šaulić – tri, Stevan Dučić i Đače iz Risna – po dvije, Vuk Popović, Đoko Dragović i Đuro Špadijer – po jedna.

Legende: Stevan Dučić – šest, Novica Šaulić – tri, Vuk Karadžić i Vuk Vrčević – po dvije, Maksim Šobajić, Vuk Popović, Marko Miljanov Popović, J. F. Ivanišević, Ilija Zlatičanin, Filip Radičević, Petar Majić, S. P. Vuletić, Ilija Hajduković, Jovan L. Vuković, Adreaci – po jedna. Anegdote: Mićun Pavičević – trideset, Marko Vujačić – osam, Marko Miljanov

revina, bez obzira da li je riječ o autoru, kazivaču ili zapisivaču, a to je učinio „zbog lakšega uočavanja osobenosti u pripovijedanju različitim proznim formama“.<sup>11</sup> Od ukupnoga broja tekstova, izuzimajući sitne prozne oblike, kojih je sto sedamdeset osam, uz samo osam stoji odrednica *nepoznati pripovjedač* – dvije bajke, jedna priča, tri legende, dvije anegdote. Utemeljuje ova antologija stav da usmena književnost nije književno sazdanje kolektivnoga tvorca, već onoga pojedinca koji je opšteprihvatane motive oblikovao tako da budu prijemčivi kolektivu čijim su dijelom kulturnoga i književnoga pamćenja postajali i kao takvi opstajali, širili se ili stagnirali.

Tek je ova antologija, kad je u pitanju usmena proza, a prije nje *Viša je gora od gore* – za epsku i lirsku poeziju, otišla smjerom koji se u književnoj nauci temeljio kroz XX vijek. Pomenimo da je u predgovoru antologije *Viša je gora od gore*, knjige koja je ozračila svojom aurom mnoge iz svoga roda, njezin sastavljač napisao da „antologija podrazumijeva cvijećnjak kao skup primjeraka ljepote“.<sup>12</sup> Od svoga naslova do potonjega reda ova antologija to jeste u punome kapacitetu ljepote i književnoga smisla. Riječ je o knjizi koja je potvrdila da „ono što je, dakle, sa stanovišta života jednom zauvek umrlo, sa duhovnog stanovišta može ponovo da se oživi i zbog toga – spozna“.<sup>13</sup> Vrijednost knjiga poput pomenute upravo je u toj moći oživljavanja minulih svjetova i stvaranja novih duhovnih preokupacija onako kako to odrede impulsi savremenoga čitaoca.

**Način konstituisanja *Ljepote od svijeta*.** Predgovor naslovljen *Novo čitanje crnogorske usmene proze* inventivno je najavio da je riječ o novome pogledu na veliki kapital epske usmenosti, jer „sve što je bilo trag prošlosti bilo je podložno da se pretvori u dokumenat“,<sup>14</sup> koji u našem slučaju jeste knjiga odabranih tekstova – antologija, nastala autorovim uspješnim povratkom „u prošlost“,<sup>15</sup> koji je u predgovoru istakao nekoliko principa kojima se rukovodio prilikom oformljenja *Antologije*. Jedan od njih je estetski kriterijum, kojim su u *Antologiju* ušle „estetski najvrednije crnogorske bajke, basne, priče, legende, anegdote, poslovice, izreke, blagoslovi, zakletve i kletve“.<sup>16</sup> Drugi, ne manje važan, kriterijum je bio i onaj da uvrsti „sve usmene prozne

---

– šest, Dragiša Boričić i Stojan Cerović – po dvije, Ilija Zlatičanin, Simo Šobajić, Andrija Koprivica – po jednu.

<sup>11</sup> *Ljepota od svijeta – antologija crnogorske usmene proze*, priredio Vladimir Vojinović, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2016, str. 33.

<sup>12</sup> Novak Kilibarda, *Viša je gora od gore*, CID, Podgorica, 2009, str. 9.

<sup>13</sup> Klaus Ulig, *Teorija književne istorije*, Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 53.

<sup>14</sup> Fernando Katroga, *Istorija, vreme i pamćenje*, CLIO, Beograd, 2011, str. 101.

<sup>15</sup> Fernando Katroga, Isto, str. 101.

<sup>16</sup> *Ljepota od svijeta – antologija crnogorske usmene proze*, priredio Vladimir Vojinović, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2016, str. 32.

vrste, koje se u razvojnome smislu mogu tretirati kao korijen-forme savremenih literarnih obrazaca crnogorske književnosti<sup>17</sup>. Treći kriterijum bio je izostavljanje proznih ostvarenja zabilježenih u drugoj polovini XX vijeka, a razlozi tome bili su uticaji koji je ostvario standardizovani jezik na jezičko oblikovanje usmenoga pripovjedača, kao i to da su izostale pripovijetke čiji prvobitni oblik nije formiran u crnogorskome jeziku. Opšte zapažanje jeste da su prozni sadržaji u osnovi ravnopravni prema dva principa: teorijskim obrascima i kriterijumu autorstva.

Ova je knjiga opremljena svim potrebnim elementima, s ciljem da se čitaocu olakša pristup složenome svijetu usmene proze koji je proizišao iz basena kolektivnoga duha, a književno oblikovan vještinama i umijećama pojedinca sposobnoga da pričanjem oživi svjetove i sagradi priče kao velike duhovne produkte. Svaki je strukturni elemenat knjige jedan korak bliže cilju – poniranje u svijet usmene proze. Na primjer, lijepi dodatak knjizi su biografije kazivača ili zapisivača, koji proizvodi predstave o stvaraocima i njihovu stvaralačkome pregnuću, kao i rječnik koji razotkriva jezički vez usmenih tvorovina, taj vrlo *pejzaž bez premca*.

Sumirajući zasluge velikih naučnika povodom usmene književnosti autor *Antologije* istakao je i ovo: „Sačuvali su duh vremena u kome su te usmene prozne vrste nastajale, sačuvali su argumente koji idu u prilog tezi o bogatstvu i razuđenosti umjetničkih formi u crnogorskoj usmenoj književnosti i, najbitnije – sačuvali su crnogorski jezik“<sup>18</sup>. Osim navedenoga, još jedan aspekt zastupila je ova antologija: navela je u fusnotama ponaosob knjige u kojima su se ranije javljali izabrani tekstovi do momenta njezina sastavljanja. To je dragocjen materijal za pregledan uvid u to kako su se kretale kroz knjige, kako su potencijalno dolazile do čitalaca, te kakve su bile njihove percepcije od strane čitalačke publike. Samo ti podaci zavređuju svako poštovanje. Ispravnost i valjanost toga postupka potvrđuje Katrogino pozivanje na Halbvahsa koji je zapisao: „Čovek, da bi prizvao sopstvenu prošlost, često ima potrebu da se obrati sećanjima drugih ljudi. On se oslanja na obeležja koja postoje izvan njega, a koja je odredilo društvo“<sup>19</sup>. Sastavljač *Antologije* išao je tim putem i znaveno konsultovao *šećanja drugih ljudi* u svome poslu oko konstituisanja knjige. Opremanje osnovnoga sadržaja koji neka knjiga prezentuje dodacima za poznavaoa knjige vrijedni su poput filigranskih ukrasa na nakitu. Te prateće informacije otvaraju mnoge horizonte oko samih priča, pa su često lijepe kao i same priče.

Knjiga počinje bajkama, pričama, koje su u svakoj kulturi imale svoje oblike i izraze. Duh svakoga naroda posezao je za njima, tim nepresušnim

<sup>17</sup> *Ljepota od svijeta – antologija crnogorske usmene proze*, Isto, str. 32.

<sup>18</sup> *Ljepota od svijeta – antologija crnogorske usmene proze*, Isto, str. 32.

<sup>19</sup> Fernando Katroga, *Istorija, vreme i pamćenje*, CLIO, Beograd, 2011, str. 18.

vrelom mašte i kreativnosti, nedokučivih želja i očekivanja prostodušnih običnih ljudi. Utapajući se u svijet bajke pojedinac je zamišljao ispunjenje svojih neostvarivih želja i vječitih težnji u realnome životu. Tematski bajke su bliske senzibilitetu koji sriječemo kod kojega drago naroda i kulture ove civilizacije. Na drugoj strani, u njima postoje čitave naslage lokalne prepoznatljivosti u atmosferi, izrazu, temi, likovima. Skladno teku jedna za drugom tvoreći jedinstveni fantastični svijet, satkan oko careva, njihovih sinova i šćeri, bogataša i siromaha, divova i aždaja, traganja za izgubljenom srećom, navaka i padova.

Na čelu *Antologije* je bajka *Zlatokosići*. Samo je ošettljivi impuls sastavljača umio iskoristiti dragocjeni konstruktivni elemenat bajke, *ljepota od svijeta*, te tako nasloviti knjigu. Simboličko značenje naslova knjige skopčano je s onom simbolikom koju ima u bajci – mladić traži *ljepotu od svijeta*, za njim ide sestra koja savladava Ljepotu, oživljava okamenjenoga brata i vraća ga kući. Napomenimo da Ljepota (očekivano veliko slovo) svakoga kućnoga posetioca preduhitri, okrvavi i okameni, a samo kap njezine krvi može oživjeti okamenjenoga. Kako značenjima razvijen motiv – jedan je od mogućih čitalačkih utisaka. Moglo bi se pomisliti da je bajka *Zlatokosići* na prvome mjestu zbog sintagmema kojim je naslovljena čitava knjiga. No, nije to tako. Ta bajka zasluženom svojom građom zaslužuje čelno mjesto u knjizi. Nijedan drugi razlog, osim toga što je naslov knjige uzet iz bajke nije nas obavezivao da bajkama ustupimo ovaliko prostora, u odnosu na druge zastupljene prozne vrste. Od četrdeset izabranih bajki, samo uz dvije stoji: *nepoznati pripovjedač*.

Opšti utisak o proznim tvorevinama (bajke, basne, priče, legende, anegdote) jeste da su to kazivanja puna vedrine, motivsko-tematske raznolikosti, jezgrovitosti, poučnosti, s jasnom poentom, izuzetno sadržajnih naslova, promovisane došettljivosti, blistavoga uma junaka. Sve su one odraz tla i duhovne klime, te kakvoga književnoga prostranstva u kojem su se *oformljivale*. Ništa manje zanimljive nijesu ni tvorevine naslovljene *Sitni prozni oblici* – poslovice, izreke, kletve, zakletve, blagoslovi.

**Vrijednost *Antologije*.** Roman Ingarden je napisao: „Umetničko delo zahteva prisustvo jednog novog faktora što egzistira izvan njega, i to posmatrača, koji (...) konkretizuje delo. To pre svega znači da posmatrač uz pomoć svoje stvaralačke delatnosti u poimanju dela, nastoji da ga, pre svega, kako se to često kaže, pročita (...) Tako nastaje konkretizacija dotičnog umetničkog dela“.<sup>20</sup> U opisanu situaciju možemo postaviti sastavljača antologije, jer je on jedan od onih koji *konkretizuju djelo*. Pitamo se: Na koji način? Pa, svojom posvećenošću djelu sa skoro svih mogućih aspekata i nakon toga na situiranje unutar svoje konstrukcije, zvane antologija. Antologičar je stvaralac, njego-

<sup>20</sup> Roman Ingarden, *Doživljaj, umetničko delo i vrednost*, Nolit, Beograd, 1975, str. 188.

vo je djelo antologija koje reprezentuje njegove estetske, duhovne i naučne gabarite. Iako je antologija sastavljena od tekstova drugih autora njezin je sastavljač pred ispitom da u raznolikim individualnim duhovima prepozna zajedničku nit koja ih uvezuje u jedinstvenu i koherentnu cjelinu. Ovom prilikom možemo reći da je sastavljač učeno *pročitao* umjetničko djelo i suvereno odgovorio ispitu pred kojim je bio.

Vrijednost ove *Antologije* jeste u tome što je usmenu prozu vratila svoime izvornome jezičkome obliku, onako kako je oblikovana, kazivana, utkivana i ukivana u svijest i pamćenje kolektiva koji joj je dao građu na obradu. Sočni i nepatvoreni jezik usmenosti, probran, sažet, plastičan, jezgrovit, harmoničan, emocionalan. Sve su se osobenosti i sposobnosti pjesničkoga jezika ispoljile u tekstovima ove *Antologije*. Jedan aspekt toga dijela su fantastični naslovi, koje je veličanstveno uokvirio onaj glavni, *Ljepota od svijeta*. Rijetke su knjige pamtljivoga i upečatljivoga naslova, ova je jedna od takvih.

**Zaključak.** *Antologiju* preporučuje, svakome ko hoće da otkrije najljepše stranice usmene proze, njezin svjež i jaki duh, slojeviti sistem poruka negdašnjega svijeta koji važi i u savremenome dobu. Velek i Voren su zapisali: „Dijagram uspeha jedne knjige, njenog opstanka i opadanja, ili piščevog ugleda i slave, uglavnom je društvena pojava. Naravno, taj dijagram delimice pripada i književnoj *istoriji*, pošto se slava i ugled jednog pisca mere njegovim stvarnim uticajem na druge pisce, njegovom opštom moći preuobličavanja i menjanja književne tradicije“.<sup>21</sup> Knjiga o kojoj govorimo ići će svojim putem uspjeha, ali će se na nju ugledati svi oni kojima usmena proza, a i druge oblasti usmene književnosti, bude u središtu interesovanja. Još jedna njezina značajka jeste u tome što će razotkrivati kulturološke dosege, između ostaloga i zbog toga što „kulture treba da proučavamo pomoću njihovih sopstvenih odrednica ukoliko želimo da razumemo značenje određenih postupaka i zamisli“,<sup>22</sup> kako razmišljaju savremeni antropolozi. Usmena proza jedan je od pouzdanih materijala u tome smislu. Ona nije slučaj, incident, već organizovani sistem vrijednosti i stavova u kontekstu koji je proizvodio najreprezentativnije književne oblike.

<sup>21</sup> Rene Velek, Ostin Voren, *Teorija književnosti*, Nolit, Beograd, 1985, str. 124.

<sup>22</sup> Ugo Fabijeti, Roberto Maligeti, Vincenco Matera, *Uvod u antropologiju – od lokalnog do globalnog*, CLIO, Beograd, 2002, str. 196.